

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

INSTITUTUL DE STUDII DOCTORALE

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN PRINCIPALELE CENTRE URBANE

ALE TRANSILVANIEI MEDIEVALE TÂRZII.

MODELUL ORAȘELOR ARDELENE

DE FUNDAȚIE ȘI TRADIȚIE GERMANĂ

– Rezumatul Tezei de Doctorat –

Doctorand

Cosmin C. RUSU

Coordonatori științifici

Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel POP,

membru al Academiei Române

Prof. Univ. Dr. Nicolae EDROIU,

membru corespondent al Academiei Române

CLUJ-NAPOCA

2015

CUVINTE CHEIE

istoria culturii, istorie socială, istoria vieții cotidiene medievale, istorie urbană medievală, istoria Transilvaniei, Evul Mediu târziu, istoria sașilor ardeleni, istoria peisajului, arhitectură urbană medievală, alimentație, vestimentație, muncă, etnie, religiozitate, securitate, igienă, poluare, calamități naturale

CUPRINS

PREFAȚĂ

CAPITOLUL 1 – Cercetarea istoriei vieții cotidiene urbane în Transilvania Evului Mediu târziu

1. I. Introducere

1.II. Repere istoriografice

1. III. Teorie și metodă în reconstituirea istoriei vieții cotidiene medievale

CAPITOLUL 2 – Cadrele și imaginea vieții cotidiene urbane

2.I. ‘Orașul’ din afara orașului – Proximitatea și extensiile urbane

2.II. Delimitările ‘Orașului interior’ – Amenajări (defensive) incipiente, ziduri și turnuri, porți și poduri

2.III. Perimetrele neconstruite/Spațiile publice – Strada și piața

2.IV. Avantajele și riscurile mobilității – Persoane (călătorii) și mărfuri (comerțul)

CAPITOLUL 3 – Aspectele fundamentale ale vieții de zi cu zi din orașe

3.I. Tradițiile alimentare și cultura mesei

3.II. Îmbrăcămintea și ‘vestimentația’

3.III. Locuința – Casa și gospodăria

3.IV. Activitățile cotidiene cu funcții lucrative – Meseriile și ocupațiile urbane

3.V. ‘Al treilea timp’ – Timpul petrecerii și al sărbătorii

3.VI. Funcțiile cotidiene ale etniei și ale religiozității

CAPITOLUL 4 – Problemele și soluțiile existenței cotidiene citadine

4.I. Grija pentru apă

4.II. Grija pentru alimente

4.III. Grija pentru lemn și materialele de construcții

4.IV. Protecția împotriva focului

4.V. Siguranța în oraș și securitatea orașului

4.VI. Igiena și protecția sanitară

4.VII. Deșeuri și poluare

4.VIII. Fenomene și calamități naturale, foamete, epidemii și epizootii

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

IZVOARE ISTORICE

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ ȘI SPECIALĂ

ANEXE

REZUMAT

Cercetarea vieții cotidiene medievale reprezintă pentru exegeza de specialitate unul dintre cele mai ofertante și în același timp fascinante capitole ale reconstituirii trecutului. Domeniul al investigației istorice delimitat ca atare în ultima jumătate de secol, acesta nu a beneficiat de o atenție particulară în istoriografia cu referire la spațiul Transilvaniei. Unele dintre studiile privind istoria socială, istoria economică, cultura materială, istoria arhitecturii sau istoria artei au atins tangențial aspecte ale restituirilor specifice istoriei vieții cotidiene. Perioada post-comunistă a înregistrat o sensibilă revitalizare a interesului istoriografic local pentru cercetarea unor aspecte ale vieții cotidiene și ale mentalului medieval și premodern. Investigațiile s-au concentrat însă cu precădere asupra zonelor extracarpatice, mai bine cunoscute din perspectiva accesului la informația scrisă și la cea arheologică.¹ În ceea ce privește Transilvania istorică și vechiul *Partium*, cercetările au fost circumscrise – probabil din rațiuni subiective (limitele bazei documentare, respectiv ale celei oferite de către cultura materială) – preponderent epocii premoderne (secolele XVII-XVIII).²

Intenția cercetării mele vizează un prim demers de sistematizare a problematicii presupuse de studiul principalelor aspecte ale vieții cotidiene din centrele urbane de fundație și tradiție germană ale Transilvaniei Evului Mediu târziu.³ Investigația mea propune, într-o abordare asumat racordată la performanțele și exigențele scrisului istoric european, o perspectivă bivalentă: pe de-o parte, o interogație asupra stării de fapt și a potențialului de cercetare al tematicii, iar pe de alta, încercarea delimitării unei posibile grile de reconstituire și analiză a domeniului istoriei vieții cotidiene medievale târzii, aplicată la cazul orașelor ardelene.

Din perspectivă spațială, arealul de interes al analizei este integrat granițelor Transilvaniei istorice, fiind circumscris principalelor centre urbane ardelene ale Evului Mediu târziu – Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița și Sighișoara. Conform ipotezei mele de cercetare, orașele ardelene oferă un model individualizat de manifestare a cadrelor și relațiilor proprii existenței de zi cu zi. Racordate la evoluția vieții urbane central-europene (de unde, după cum bine se cunoaște, se originează și cu care nu vor înceta să rămână într-un permanent și activ contact),

¹ Emandi, E. I., *Viața cotidiană la Suceava lui Ștefan*, în *Academica*, 1992, 2, nr. 3-5; Székely, Maria Magdalena, *Pentru o istorie a vieții zilnice* (cu o introducere de Ștefan S. Gorovei), în *Magazin Istoric*, 1997, 31, nr. 5.

² Feneșan, C., *Viața cotidiană la hotarul osmano-transilvănean în secolul al XVII-lea. Câteva documente inedite*, în *Banatica*, 1993, 12, nr. 2; Andea, A., *Iluminism și modernizare în societatea românească*. Cluj-Napoca, 1996, (capitolul *Înnoirile vieții cotidiene*).

³ Contextul istoric al studiului are în vedere o permanentă raportare a orașelor ardelene la totalitatea așezărilor urbane ale Regatului Ungariei, respectiv la structurile citadine specifice zonelor de colonizare germană din Europa central-sud-estică.

orașele transilvănene își vor defini încă din primele decenii ale existenței lor o specificitate complexă. Aceasta a presupus dezvoltarea unor modele politico-administrative clar delimitate (ale comunității privilegiate germane, în contextul mai larg al particularismului Voievodatului Transilvaniei), a unor cadre socio-economice specifice (întemeiate pe funcționalitatea esențială a colonizării și desăvârșite de plurivalența caracterului socio-profesional al comunităților reunite în Ardeal) și, nu în ultimul rând, a unor constante de factură etnică (particularizante și permanent consolidate). Ca repere topografice principale ale analizei am optat pentru exemplele orașelor Sibiu și Brașov – cele mai importante centre urbane ale epocii și totodată cazurile cele mai bine documentate din punct de vedere al resurselor informaționale accesibile. În măsura disponibilității surselor, investigația a cuprins și restul așezărilor citadine reprezentative ale Ardealului – Clujul, Bistrița și Sighișoara, dar și Sebeșul sau Mediașul.

Inițial, limitele temporale ale cercetării au vizat intervalul foarte precis al secolelor XIV și XV. Alegerea acestuia a fost realizată în intenția de a oferi o perspectivă cultural-istorică sincronă cu realitățile urbane târzii central-europene, respectiv din necesitatea firească presupusă de orice investigație de natură istorică – aceea de a oferi un cadru cronologic precis delimitat în timp. Astfel, titlul ‘de lucru’ propus – *Viața cotidiană în principalele centre urbane ale Transilvaniei medievale (secolele XIV-XV)* – sugera aprioric delimitarea unui interval de timp riguros bicentenar pentru cadrele de manifestare ale lumii medievale urbane târzii ardelenene. Pe măsura aprofundării cercetării s-a evidențiat însă necesitatea ajustării reperelor cronologice ale subiectului. Informația documentară și bibliografia parcursă, respectiv contextele socio-culturale relevate au impus o perspectivă nouă asupra delimitărilor temporale cu privire la specificul și raporturile cotidianității medievale târzii ardelenene, situație care a reclamat extinderea intervalului de analiză (și) la perioada primei jumătăți a veacului XVI. În mod evident cercetarea nu a suferit modificări de conținut, ci, dimpotrivă, a beneficiat de un real câștig în ceea ce privește structurarea și coerența cadrelor cronologice ale reconstituirii, prin reconfigurarea unui interval temporal circumscris cu mai mare acuratețe (inclusiv cotidianității) Evului Mediu târziu ardelen. Din perspectivă metodologică, fără a afecta segmentul cronologic inițial propus, investigația a fost completată – în fapt, extinsă și mai atent delimitată – prin (de)marcarea reperelor sale temporale principale: întemeierea *de jure* a orașelor ardelenene (în marea lor majoritate, pe parcursul veacului XIV), respectiv apariția și manifestările incipiente ale Renașterii și ale Reformei religioase (deceniile primei jumătăți a secolului XVI). Alături de aspectele culturale, rațiunile unei atari delimitări sunt argumentate de condiționări de natură social-economică și politică.

Istoriografia recentă acceptă de regulă ca limită cronologică superioară a epocii medievale ardelene intervalul cuprins între lupta de la Mohács (1526) și perioada constituirii Principatului Transilvaniei (corespondent unui segment cronologic mai larg, circumscris mijlocului secolului XVI). Astfel, deceniile primei jumătăți a secolului XVI delimitează din punct de vedere politic încheierea unei epoci importante în evoluția istorică a Europei central-sud-estice (și implicit a Regatului Ungariei), la fel cum pentru Voievodatul Transilvaniei, marchează debutul unei noi etape istorice. Provincia ardeleană – integrată regatului, iar apoi independentă – traversează în intervalul cuprins între mijlocul secolului XV și mijlocul veacului XVI o perioadă de dezvoltare generală a structurilor vieții orășenești, atingând acum un nivel de relativă sincronizare a realităților epocii cu fenomenele specifice mediilor de civilizație urbană central-europeană. În actuala fază a cunoașterii istorice, această perspectivă cronologică (convențional-tradiționalistă) devine astfel o opțiune de preferat pentru delimitarea preliminară a segmentelor temporale de analiză a istoriei vieții cotidiene medievale urbane. Pe aceste coordonate un titlu potrivit pentru investigația de față ar fi: *Viața cotidiană în principalele centre urbane ale Transilvaniei medievale târzii. Modelul orașelor ardelene de fundație și tradiție germană*. Așa cum o cere rigoarea științifică, structurarea unor condiționări temporale precise va putea fi realizată doar odată cu aprofundarea investigației, respectiv cu relevarea de repere cronologice derivate nemijlocit din evoluțiile istorice ale existențelor urbane de zi cu zi.

Provincie integrată Regatului Ungariei, voievodatul ardelean a beneficiat, ca urmare a condiționărilor istorice și politice locale, de interesul a trei istoriografii – cea germană, cea maghiară și cea română. Acumulările acestora, inegale ca pondere și ca orizonturi de investigare, nu s-au concretizat, din păcate, într-o reconstituire unitară și coerentă a trecutului istoric medieval al teritoriului. În aceste cadre, orice demers de cercetare istorică onest care vizează investigarea Evului Mediu transilvănean este dependent și obligat la corelarea aportului celor trei istoriografii. După cum cu ușurință se poate intui – în baza tradiției și a experienței urbane comune, de factură germană – problematica cercetării istoriei vieții de zi cu zi în spațiile citadine ale Ardealului se identifică în bună măsură cu cea specifică Regatului Ungariei medievale, datorită, atât evoluției istorice comune a celor două unități-entități teritoriale, cât și factorului integrator al moștenirii culturale central-sud-est europene. O imagine globală asupra istoriografiei cu privire la istoria medievală urbană ardeleană (și, în subsidiar, la aspectele de istorie a vieții cotidiene) poate fi întregită doar prin lectura paralelă

și complementară a bibliografiilor germane, maghiare și românești.⁴ Având la bază factura și tradiția germană a așezărilor urbane ardelen, în mod firesc, contribuțiile cele mai semnificative de până la cel de-al Doilea Război Mondial aparțin istoriografiei săsești. Reprezentanții acesteia, la început cu preponderență teologi și filologi, au inițiat editarea unor colecții de documente orășenești, oferind și primele studii de istorie medievală urbană transilvăneană. Acestea din urmă au cuprins reconstituiri secvențiale ori cu valențe sintetice referitoare la diferite aspecte ale vieții religioase și culturale, politice și militare sau socio-economice. Exegeza postbelică a concentrat și a valorificat informația deja repertoriată, realizând primele lucrări critice, de sinteză.⁵ De asemenea, un rol important l-au avut și cercetările istoriografiei de limbă maghiară, îndeosebi pentru cazurile orașelor de pe pământul comitatens. În fine, cercetările ultimilor ani au adus problematica urbanității medievale transilvănene mai aproape de sferile de interes ale mediilor istorice românești.

Preocupări sistematice cu privire la istoria și viața cotidiană urbană în Regatul Ungariei medievale (și, în parte, a Transilvaniei) au avut G. Schödl, G. Granasztói, E. Mályusz, J. Szücs, L. Makkai, E. Fügedi, A. Kubinyi și Katalin Szende. Editori de documente, istorici de artă și ai arhitecturii, istorici și arheologi, printre specialiștii importanți interesați de cercetarea genezei și a evoluției istorice a orașelor medievale ardelen trebuie amintiți G. Treiber, Fr. Teutsch, G. Teutsch, J. Teutsch, E. Sigerius, Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, M. Auner, G. Gündisch, Herta Gündisch, W. Capesius, H. Herbert, A. Amlacher, A. Berger, O. Dahinten, J. Elek, S. Goldenberg, Maia Philippi, Șt. Pascu, P. Binder, K. Göllner, Zs. Jako, R. Manolescu, Șt. Pascu, N. Edroiu, P. Niedermaier, G. Nussbächer, H. Fabini, K. G. Gündisch, A. A. Rusu, G. Mândrescu, G. Baltag, H. Roth, P. Beșliu Munteanu, Monica Vlaicu, Mihaela Sanda Szalontay, Lidia Gross, Gabriela Rădulescu, Enikő Rűsz-Fogarasi, I. M. Țiplic, C. Anghel, Irina Băldescu, etc.⁶ Aceste restituiri au acordat de regulă în mai mică

⁴ Lucrările fundamentale de la care trebuie să pornească cercetarea tematicii sunt: Hienz, H., *Bücherkunde zur Volks- und Heimatforschung der siebenbürger Sachsen*. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Band 5. München, 1960; Kosáry, D., *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész I-II*. Budapest, 1970; *Bibliografia Istorică a României*. Vol. I-XIII. București – Cluj-Napoca, 1970-2011 și *Bibliografia istorică a orașelor din România*. Coord. V. Ciobanu și Anda-Lucia Spănu. București, 2007.

⁵ O repertoriere quasi-exhaustivă a acestor contribuții poate fi consultată în volumele bibliografice ale lui H. Hienz și D. Kosáry.

⁶ Iată, spre exemplificare, o parte dintre contribuțiile acestora: Goldenberg, S., *Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimbul de mărfuri*. București, 1958; Goldenberg, S., *Despre târgurile și bălciurile din Transilvania în sec. XIV-XVII*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*. Cluj, 1974; Goldenberg, S., *Urbanisation and Environment. The case of Medieval Towns in Transilvania (14th-18th centuries)*, în *Urbanisation and Human Environment*. București, 1973; Göllner, C., *Siebenbürgische Städte im Mittelalter*. București, 1971; Pascu, Șt., *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*. București, 1954; Pascu, Șt., *Problema orașelor și a producției de mărfuri în Transilvania medievală*, în *Din activitatea muzeelor noastre*. Cluj, 1955; Pascu, Șt., *Din trecutul istoric al orașului Bistrița (sec. XIII-XVI)*, în *File de*

măsură o atenție particulară aspectelor de istorie a vieții cotidiene. Investigațiile tangente acestei tematici au fost (și au rămas) puțin numeroase, lapidare și, în general, punctuale ori circumscrise altor direcții (principale) de cercetare – istoria economică și a comerțului, istoria socială, istoria artei și a arhitecturii, istoria politico-militară.⁷

Perspectiva restituirii vieții cotidiene propusă de către cercetarea mea este una tripartită: cea a recompunerii imaginii unui spațiu al coabitării (cel al orașelor ardelene medievale târzii), cea a relevării structurilor cotidiene fundamentale și cea a identificării provocărilor și soluțiilor presupuse de existența de zi cu zi a indivizilor, grupurilor și comunității urbane.

Primul capitol urmărește delimitarea cadrelor fizico-geografice ale cotidianității urbane în peisajul mediului ambiant (natural și cultural) din epocă: definirea și identificarea ‘orașelor’ din afara orașelor, respectiv a proximităților și extensiilor urbane; delimitările ‘orașelor interioare’, respectiv a amenajărilor și construcțiilor specifice acestor demarcații; cartarea perimetrelor urbane neconstruite (străzi și piețe); conturarea imaginii orașelor ca spații ale mobilității persoanelor (călătorii) și mărfurilor (comerțul).

Un al doilea capitol este dedicat reperelor principale ale derulării vieții de zi cu zi din orașe: identificarea tradițiilor alimentare, a celor vestimentare și a celor referitoare la specificul locativ urban; delimitarea activităților cotidiene cu funcții lucrative și a timpului dedicat petrecerii și sărbătorii; definirea funcțiilor cotidiene ale etniei și ale religiozității.

În fine, cel de-al treilea capitol are în vedere identificarea problemelor (provocărilor) generate și a soluțiilor (răspunsurilor) identificate de existența cotidiană citadină: grija pentru apă, alimente, lemn și materialele de construcții; protecția împotriva focului; siguranța în oraș și securitatea orașului; igiena individuală și protecția sanitară comunitară; gestionarea deșeurilor

istorie. Bistrita, 1971; Pascu, Șt., *Începuturile Clujului medieval (sec. IX-XII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj, 1974, 17; Morariu, T., Pascu, Șt., *Evoluția urbanistică a orașului Cluj*, în Buletinul științific al Academiei RPR. Geologie, geografie, 1957, 2, nr. 1, respectiv în Studii de geologie-geografie a Academiei RPR, 1957, nr. 2; Niedermeier, P., *Siebenbürgische Städte*. București, 1979; Niedermeier, P., *Raportul între sat și oraș în lumina crizei medievale agrare*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, XXXI, 1992; Niedermeier, P., *Rețeaua de orașe în Transilvania medievală*, în Historia Urbana, 1994/2; Niedermeier, P., *Die Bevölkerungsentwicklung siebenbürgischer Städte*, în Vilfan Zbornik, Ljubliana, 1999; Gündisch, K., *Das Patriziat der siebenbürgischen Städte*. Wien, 1993. Pentru contribuțiile individuale ale autorilor la istoria urbanității medievale ardelene a se vedea bibliografia specială a lucrării.

⁷ Pot fi menționate însă și o serie de excepții notabile, respectiv cercetări tematice interesate de investigarea cotidianității urbane medievale: Krasser, H., *Spectacole oficiale de burg și jocurile de carnaval ale breslelor săsești din Transilvania*, în Studii și cercetări de istoria artei, 1963, 10, nr. 2; Mureșan, A., *Câteva date privind asigurarea rezervelor de cereale în cetatea medievală a Sighișoarei*, în Revista Muzeelor, 1965, 2, nr. 1; Nussbächer, G., *Statutul breslei arcarilor din Brașov (1505, 1547)*, în Cumidava, 1968, 2; Năgler, Doina, *Breasla blănarilor din Sibiu în cursul secolelor XIV-XVII*, în Studii și comunicări. 14. Arheologie și Istorie. Sibiu, 1969; Guy Marica, Viorica, *Figura aurarului în sigilografie*, în Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu. Cluj, 1974; Goldenberg, S., *Despre târgurile și bălciurile din Transilvania în secolele XIV-XVII*, în Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu, Cluj, 1974.

și poluarea urbană; impactul cotidian al fenomenelor și calamităților naturale, al foametei și al epidemiilor/epizootiilor.

Demersul meu își propune să umărească interdependența dintre factorii care condiționează și influențează (deci modelează/transformă) viața urbană în ansamblul său. Astfel, intenția relevării imaginii cotidiene a orașelor s-a dorit a nu fi una statică, ci dimpotrivă una care să sugereze evoluția și mobilitatea, inovația-‘importul’ și confluențele, respectiv progresul și ‘modernitatea’. Arareori individul sau comunitatea au fost integrate activ acestor cadre. S-au scris, spre exemplu, lucrări ample despre arhitectura civilă, militară sau religioasă urbană medievală ardeleană, însă interogații privitoare la cum și în ce măsură erau aceste construcții valorizate la modul cel mai concret – în banalul ori, după caz, excepționalul vieții de zi cu zi – de către persoanele care le-au proiectat sau de către cele cărora le erau destinate, au rămas în general neformulate. Multiplicarea acestui tip de investigație/model am încercat să o aplic la aspecte privind alimentația sau vestimentația, la activitățile lucrative și momentele de relaxare ale locuitorilor, la igiena urbană (personală și publică) sau la provocările presupuse de riscurile mobilității, foamete, războaie, epidemii și calamități naturale.

În măsura accesibilității surselor, investigația mea și-a propus să surprindă detalii ale vieții obișnuite, comune experienței individuale ori comunitare (necesitățile vitale); elemente convenționale, cu substrat social-religios (convenții și normative sociale, valori morale și etice) și valorizarea factorilor structurali (socio-economici sau materiali/cultura obiectelor). Analiza a avut în vedere o perspectivă bivalentă – aceea a orașului descoperit treptat dinspre exterior (ceea ce putea fi perceput la modul concret-real și imaginar-simbolic atunci când te apropii de oraș și, treptat, îi descopereai străzile și casele, oamenii și cutumele), respectiv a identității sale specifice, interioare (cum și ce anume percepeau locuitorii în legătură cu cotidianitatea propriului oraș).

Un aspect fundamental pentru definirea cadrului cercetării îl reprezintă problematica surselor primare. Acestea cuprind în principal izvoare scrise, la care se adaugă mărturiile culturii materiale și cele ale iconografiei. Cercetarea cotidianității medievale târzii a arealului urban ardelean beneficiază de aportul a relativ puține surse scrise. La rândul lor, obiectele originale și reprezentările imagistice păstrate în relație cu aceste așezări sunt de asemenea rare. Practic însă, orice categorie de izvoare contemporană epocii – supusă în prealabil unui atent examen critic – poate deveni o (re)sursă utilă, respectiv complementară investigației.

Pentru cercetarea de față izvoarele scrise au reprezentat categoria de surse care a oferit informația fundamentală, respectiv cea mai bogată sub aspect cantitativ și, în parte, calitativ. Varietatea lor (cel puțin la nivel teoretic) este una foarte mare: mărturiile epigrafice și

numismatice, heraldice și sigilografice, cartografice, ordonanțe și reglementări urbane, texte cu caracter juridic, privilegii și statute ale breslelor și confreriilor, inventare-urbării, registre de socoteli ale orașelor/de impozite/vamale/de breaslă, foi de zestre, jurnale, testamente, acte ale cancelariilor urbane, documente notariale, corespondență publică și privată, cronici orășenești, scrieri hagiografice, relații ale călătorilor străini. Ponderea restrânsă în care acestea s-au păstrat, alături de realitatea subiectivă a unei întârzieri istoriografice în ceea ce privește identificarea, repertorierea și editarea critică a (regestelor) documentelor medievale, a făcut ca demersurile în sensul valorificării exhaustive a informației scrise din epocă să nu fie întotdeauna ușor de întreprins. Cazul particular al orașelor medievale ardeleno-bucureștine beneficiază însă de avantajul accesibilității unor colecții de documente (acte oficiale, socoteli, statute de breaslă, jurnale, cronici, testamente), datorate preponderent eforturilor susținute ale istoriografiei săsești, care, începând cu a doua jumătate a secolului XIX, a publicat (sau a semnalat) o bună parte a surselor scrise cu referire directă sau indirectă la comunitățile germane din Transilvania.⁸

⁸ Pentru exemplificare, pot fi amintite: Berger, A., *Urkunden Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*: I-II (1203-1570). Aus dem Nachlass hg. von E. Wagner. Köln, Wien, 1986; III. (1571-1585). Begründet von A. Berger. Mit I. Dordea, I. Drăgan und K. G. Gündisch hg. von E. Wagner. Köln, Weimar, Wien, 1995; *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolul XV și XVI*. Vol. I. (1413-1508). Texte slave cu traduceri, adnotațiuni istorice și o introducere asupra diplomatiei vechi românești de I. Bogdan. București, 2005; *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV-XVI*. Traduse și resumate din slovenește, însoțite de adnotațiuni istorice și precedate de o introducere asupra diplomatiei vechi rumânești de I. Bogdan. București, 2002; Nussbächer, G., *Documente privind meșteșugurile din Sighișoara. Catalog de documente, 1376-1598*. Brașov, 1998; Nussbächer, K., Stenner, Fr., Seraphin, Fr.-W., *Verzeichnis der Kronstädter Zunft-Urkunden*. Festschrift gelegentlich des Gewerbetages und der Gewerbe-Ausstellung zu Kronstadt im August 1886. Kronstadt, 1886; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (in Siebenbürgen)*: Bd. I. *Rechnungen (1503-1526)*. Kronstadt, 1885; Bd. II. *Rechnungen (1526-1540)*. Kronstadt, 1889; Bd. III. *Rechnungen (1475, 1541-1550, 1571)*. Kronstadt, 1896; Bd. IV. *Chroniken und Tagebücher I. (1143-1867)*. Kronstadt, 1903; Bd. V. *Chroniken und Tagebücher II. (1392-1851)*. Kronstadt, 1909; Bd. VI. *Chroniken und Tagebücher III. (1549-1825)*. Kronstadt, 1915; Bd. VII, Beiheft 1. *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfänge der städtischen Verwaltung bis auf der Gegenwart*. Zusammengestellt von Friedrich Stenner. Kronstadt, 1916; Bd. VIII, Heft 1. *Annales ecclesiastici. Schriften der Mag. Marcus Fronius*. Kronstadt, 1926; Bd. VIII, Heft 2. *Annales ecclesiastici 1556 (1531) - 1706 (1763)*, Kronstadt, 1928 și Heidelberg, 2002; Bd. IX. *Zunfturkunden (1420-1580)*. Heidelberg, 1999; *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. I-II (1289-1556). Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zs. Budapest, 1990; Lapedatu, A., *Documentele istorice din arhivele Brașovului*. București, 1903; Nicolaescu, S., *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI. Privilegii comerciale, scrisori domnești și particulare din arhivele Sibiului, Brașovului și Bistriței din Transilvania*. București, 1905; *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*: Bd. I. *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation (1380-1516)*. Hg. von W. Capesius, H. Herbert, Fr. Teutsch. Hermannstadt, 1880; *Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt*. Bd. II. *Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen (1224-1579)*. Hg. von Monica Vlaicu. Hermannstadt, 2003; Bd. III. *Inschriften der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der Frühen Neuzeit*. Bearb. von I. Albu. Sibiu/Heidelberg, 2002; *534 documente istorice slavo-române din Țara-Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346-1603) din arhivele orașelor Brașov și Bistrița*. În text original slav însoțit de traducere românească, tipărite la Viena, în 1905-1906, în atelierele Adolf Holzhausen prin îngrijirea lui Gr. Tocilescu. București, 1931; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*: Bd. I. (1191-1342). Hermannstadt, 1892; Bd. II. (1342-1390). Hermannstadt, 1897; Bd. III. (1391-1415). Hermannstadt, 1902; Bd. IV. (1416-1437). Hermannstadt, 1937; Bd. V. (1438-1457). Bukarest,

Cercetarea vieții de zi cu zi este importantă deoarece cotidianul (re)construiește imagini și categorii de viață. Inițierea unor proiecte și, în paralel, a unor dezbateri metodologice dedicate tematicii trebuie să devină una prioritară și pentru mediile istorice ardelene, unde astfel de restituiri cu referire la lumea medievală și premodernă lipsesc aproape cu desăvârșire. Știința istorică din Transilvania are nevoie de istorii ale vieții cotidiene, deoarece doar acestea pot recompune, analiza și explica raportul ambivalent dintre om și mediul său (structural) de viață. Investigarea modernă a vieții cotidiene medievale trebuie să își asume și în acest spațiu istoriografic delimitarea de vechile abordări ale istoriei culturii, prin cel puțin patru elemente: o modalitate diferită de a interoga cotidianitatea, ca relație om/obiect și (în principal) om/mediu de viață; o perspectivă de analiză schimbată, orientată preponderent spre istoria socială și cea a structurilor; delimitarea unor metode critice de analiză proprii, adaptate specificului cultural-istoric local și, nu în ultimul rând, asumarea reconstituirii istoriei vieții cotidiene văzute nu doar ca un demers care să povestească și să descrie, ci și ca unul care să structureze și să explice.

IZVOARE ISTORICE SELECTIVE

1. Berger, Albert, *Urkunden Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen: I-II (1203-1570)*. Aus dem Nachlass hg. von Ernst Wagner. Köln, Wien, 1986; III. (1571-1585). Begründet von Albert Berger. Mit Ioan Dordea, Ioan Drăgan und Konrad G. Gündisch hg. von Ernst Wagner. Köln, Weimar, Wien, 1995.
2. *Călători străini despre Țările Române*. Vol. I-IV. Ed. de Maria Holban și colab. București, 1968-1972.
3. *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia. Erdély okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdélyi történetéhez: I. (1023-1300)*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Jakó Zsigmond. Budapest, 1997; II. (1301-1339). Jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Jakó Zsigmond. Budapest, 2004; III. (1340-1359). Regesztákban jegyzetekkel közzétessi Hegyi Géza és W. Kovács András közreműködésével Jakó Zsigmond. Budapest, 2008.

4. *Collectio diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország digitális levéltára/Digital archives of medieval Hungary.* A Magyar Országos Levéltárban (MOL) a Mohács előtti gyűjteményekhez 1874-2008 között készült levéltári segédletek és oklevelek elektronikus feldolgozása (DL-DF 4.3). Sz. Rácz György. Budapest, 2008. [ediția online – DL-DF 5.1, 2009: <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a090818.htm?v=pdf&a=start>]
5. *Corpus Statutorum Hungariae Municipalium. Tomus I. Municipiorum Transsylvaniae ab antiquissimis temporibus usque ad finem seculi XVIII.* Ed. Kolozsváry Sándor és Óváry Kelemen. Budapest, 1885.
6. *Decreta Regni Hungariae/Gesetze und Verordnungen Ungarns, 1301-1457.* Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Budapest, 1976; *Decreta Regni Hungariae/Gesetze und Verordnungen Ungarns, 1458-1490.* Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi et Susanna Teke. Budapest, 1989.
7. *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania. Vol. X-XV. 1351-1380.* Volume întocmite de Sabin Belu, Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch, Adrian-Andrei Rusu, Susana Andea, Lidia Gross și Adinel Dincă. București și Cluj-Napoca, 1977-2006.
8. *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române. Vol. I. 1222-1456.* Volum întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc și Viorica Pervain. București, 1977.
9. *Documente privind istoria României. Introducere. Vol. I-II.* București, 1956; *Veacul XIV. C. Transilvania. Vol. I (1301-1320); Vol. II (1321-1330); Vol. III (1331-1340); Vol. IV (1341-1350).* București, 1953-1955.
10. *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Vol. II/3. 1510-1530. Culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu. Cu un apendice. Documente slavone însoțite de traduceri latrine (1510-1527); Vol. XI. Acte din secolul al XVI-lea (1517-1612). Documente adunate, adnotate și publicate de Nicolai Iorga; Vol. XII. 1594-1602. Documente adunate, adnotate și publicate de Nicolae Iorga; Vol. XV/1 (1358-1600). Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelen (Bistrița, Brașov, Sibiu) publicate după copiile Academiei Române de Nicolae Iorga.* București, 1887-1915.
11. *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolul XV și XVI. Vol. I. (1413-1508).* Texte slave cu traduceri, adnotațiuni istorice și o introducere asupra diplomatice vechi românești de Ioan Bogdan. București, 1905.

12. *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV-XVI*. Traduse și rezumate din slovenește, însoțite de adnotațiuni istorice și precedate de o introducere asupra diplomatiei vechi rumânești de Ioan Bogdan. București, 1902.
13. Dörner, Anton E., *Documente și cronici privind istoria orașului și scaunului Orăștie*. Vol. 1. 1200-1541. Cluj-Napoca, 2003.
14. Gündisch, Konrad G., *Cel mai vechi registru de socoteli al orașului Bistrița (1461, 1462)*, în *Acta Musei Napocensis*, XIV, 1977.
15. *Hermannstadt und Siebenbürgen. Die Protokolle des Hermannstädter Rates und der Sächsischen Nationsuniversität. 1391-1705*. Hg. von Käthe Hientz, Bernhard Heigl und Thomas Şindilariu. Hermannstadt, 2007.
16. Hienz, Hermann, *Quellen zur Volks- und Heimatkunde der Siebenbürger Sachsen*. Leipzig, 1940.
17. *Inventarul protocoalelor primăriei Sibiu, 1521-1700*. Ed. de Gheorghe Duzinchevici, Evdochia Buta și Herta Gündisch. București, 1958.
18. Manolescu, Radu, *Socotelile Brașovului. Registrele vigesimale*. Vol. I-V. Ediție anastatică îngrijită de Ionel Căndea și Radu Ştefănescu. Brăila, 2005-2007.
19. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (in Siebenbürgen)*: Bd. I. *Rechnungen (1503-1526)*. Kronstadt, 1885; Bd. II. *Rechnungen (1526-1540)*. Kronstadt, 1889; Bd. III. *Rechnungen (1475, 1541-1550, 1571)*. Kronstadt, 1896; Bd. IV. *Chroniken und Tagebücher I. (1143-1867)*. Kronstadt, 1903; Bd. V. *Chroniken und Tagebücher II. (1392-1851)*. Kronstadt, 1909; Bd. VI. *Chroniken und Tagebücher III. (1549-1825)*. Kronstadt, 1915; Bd. VII, Beiheft 1. *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfänge der städtischen Verwaltung bis auf der Gegenwart*. Zusammengestellt von Friedrich Stenner. Kronstadt, 1916; Bd. VIII, Heft 1. *Annales ecclesiastici. Schriften der Mag. Marcus Fronius*. Kronstadt, 1926; Bd. VIII, Heft 2. *Annales ecclesiastici 1556 (1531) - 1706 (1763)*, Kronstadt, 1928 și Heidelberg, 2002; Bd. IX. *Zunfturkunden (1420-1580)*. Heidelberg, 1999.
20. *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*: Bd. I. *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation (1380-1516)*. Hg. von W. Capesius, H. Herbert, Fr. Teutsch. Hermannstadt, 1880; *Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt*. Bd. II. *Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen (1224-1579)*. Hg. von Monica Vlaicu. Hermannstadt, 2003; Bd. III. *Inschriften*

der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der Frühen Neuzeit. Bearb. von Ioan Albu. Sibiu/Heidelberg, 2002.

21. Schuler von Libloy, Friedrich, *Materialien zur Siebenbürgischen Rechtsgeschichte. 1. Merkwürdige Municipal-Constitutionen der Siebenbürger Sekler und Sachsen.* Hermannstadt, 1862.
22. Seivert, Gustav, *Hermannstädter Lokal-Statuten.* Festgabe den Mitgliedern des Vereins für siebenbürgische Landeskunde gewidmet. Hermannstadt, 1869.
23. Sutschek, Felix, *Statutele municipale ale sașilor din Transilvania.* Stuttgart, 1997. [și ediția în limba germană Sutschek, Felix, *Das deutsch-römische Recht der Siebenbürger Sachsen (Eigen-Landrecht).* Stuttgart, 2000.]
24. *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy (The „Tripartitum”). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tomus V. Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum.* Ed. and translated by critice recensuerunt et Anglice reddiderunt János M. Bak, Péter Banyó and/et Martyn Rady with an introductory study by László Péter praefatuit. Idyllwild, Budapest, 2005.
25. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen:* Bd. I. (1191-1342). Hermannstadt, 1892; Bd. II. (1342-1390). Hermannstadt, 1897; Bd. III. (1391-1415). Hermannstadt, 1902; Bd. IV. (1416-1437). Hermannstadt, 1937; Bd. V. (1438-1457). Bukarest, 1975; Bd. VI. (1458-1473). Bukarest, 1981; Bd. VII. (1474-1486). Bukarest, 1991. Hg. von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Michael Auner, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer und Konrad G. Gündisch. [variante electronică – <http://germa229.uni-trier.de:3000/>]
26. *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Übergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Österreich 1690.* Hg. von Albert Amlacher. Hermannstadt, 1879.
27. Veress, Endre (Andrei), *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești.* I. București, 1929.
28. *Zsigmond-kori oklevéltár: I-II/1-2 (1387–1410).* Sz. Mályusz Elemér. Budapest, 1951–1958; III-VII (1411–1420). Sz. Mályusz Elemér és Borsa Iván. Budapest, 1993-2001; VIII (1421). Sz. Borsa Iván és C. Tóth Norbert. Budapest, 2003; IX (1422). Sz. Borsa Iván és C. Tóth Norbert. Budapest, 2004; X (1423). Sz. C. Tóth Norbert. Budapest, 2007; XI (1424). Sz. C. Tóth Norbert és Neumann Tibor. Budapest, 2009.

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ GENERALĂ SELECTIVĂ

1. *A cultural history of Hungary. From the Beginnings to the Eighteenth Century.* Ed. by László Kósa. Budapest, 1999.
2. *Alltag im Spätmittelalter.* Hg. von Harry Kühnel. Graz, Wien, Köln, 1986.
3. Baumgärtner, Wilhelm Andreas, *Eine Welt im Aufbruch. Die Siebenbürger Sachsen im Spätmittelalter.* Hermannstadt, 2008.
4. Boockmann, Hartmut, *Die Stadt im späten Mittelalter.* München, 1994.
5. Cservény, Anton, *Cronica calamităților și epidemilor din Ardeal, Banat și teritoriile mărginașe de la 1007-1872 (din izvoare ungurești).* Disertație de doctorat. Cluj, 1934.
6. *Das Bild der Stadt in der Neuzeit, 1400-1800.* Unter Mitwirkung zahlreicher Autoren hg. von Wolfgang Behringer und Bernd Roeck. München, 1999.
7. *Das Eigen-Landrecht der Siebenbürger Sachsen.* Unveränderte Wiedergabe des Erstdruckes von 1583. Hg. vom Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde. München, 1973.
8. *Das Leben in der Stadt des Spätmittelalters.* Internationaler Kongress Krems/Donau 20. bis 23. September 1976. Hg. von Heinrich Appelt. Wien, 1980.
9. Dirlmeier, Ulf, *Umweltprobleme in deutschen Städten des Spätmittelalters,* în Technikgeschichte, 48, 1981.
10. *Disziplinierung im Alltag des Mittelalters und der frühen Neuzeit.* Hg. von Gerhard Jaritz. Wien, 1999.
11. Eisenbart, Liselotte Constanze, *Kleiderordnungen der deutschen Städte zwischen 1350 und 1700. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des deutschen Bürgertums.* Göttingen, Berlin, Frankfurt/Main, 1962.
12. Elias, Norbert, *Zum Begriff des Alltags,* în Materialien zur Soziologie des Alltags (Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 20). Hg. von Kurt Hammerich und Michael Klein. Opladen, 1978.
13. Eltis, David, *Towns and Defence in Later Medieval Germany.* [<http://www.deremilitari.org/resources/articles/eltis.htm>, august 2011]
14. Emandi, Emil Ioan, *Viața cotidiană la Suceava lui Ștefan,* în Academica, 2/3-5, 1992.
15. Engel, Evamaria, Jacob, Frank-Dietrich, *Städtisches Leben im Mittelalter. Schriftquellen und Bildzeugnisse.* Köln, Weimar, Wien, 2006.
16. Goldenberg, Samuil, *Despre târgurile și bâlciurile din Transilvania în secolele XIV-XVI,* în Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu. Cluj-Napoca, 1974.

17. Goldenberg, Samuil, *Le climat et l'histoire. Contribution à une histoire de climat dans les Pays Roumains au XVIe-XVIIe siècles*, în Revue Roumaine d'Histoire, 13/2, 1974.
18. Göllner, Carl, *Sein und Leistungen der Siebenbürger Sachsen im 15. und 16. Jahrhundert*, în Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 23/1, 1980.
19. Graus, František, *Randgruppen der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter*, în Zeitschrift für historische Forschung, 8, 1981.
20. Gündisch, Gustav, *Sächsisches Leben im 13. und 14. Jahrhundert*, în Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens. Erster Band: 12. Jahrhundert bis 1848. Redigiert von Carl Göllner. Bukarest, 1979.
21. Haldner, Annamaria, *Möbeltypen des 15.-17. Jahrhunderts im südlichen Siebenbürgen*, în Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 19/1, 1976.
22. *Haus und Familie in der spätmittelalterlichen Stadt*. Hg. von Alfred Haverkamp. Köln, Wien, 1984.
23. *Häuser, Namen, Identitäten. Beiträge zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Stadtgeschichte*. Hg. von Karin Czaja und Gabriela Signori. Konstanz, 2009.
24. Hecker, Norbert, *Bettelorden und Bürgertum. Konflikt und Kooperation in deutschen Städten des Spätmittelalters*. Frankfurt/Main, Bern, Cirencester/U.K., 1981.
25. Heisig, Daniel, *Ursachen, Bekämpfung und Folgen von Feuersbrünsten in spätmittelalterlichen Städten*. Hauptseminararbeit/Universität Trier. Trier, 2005.
26. Hundsbichler, Helmut, *Städtisches Alltagsleben des Spätmittelalters. Einführung in Aufgaben und Möglichkeiten aus österreichischer Sicht*, în Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. Hg. von Viliam Čičaj und Othmar Pickl. Bratislava, 1998.
27. *Integration und Konkurrenz. Symbolische Kommunikation in der spätmittelalterlichen Stadt*. Hg. von Stefanie Rüter. Münster, 2009.
28. Isenmann, Eberhard, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter, 1250-1500. Stadtgestalt, Recht, Stadtreglement, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*. Stuttgart, 1988.
29. Jaritz, Gerhard, *Zwischen Augenblick und Ewigkeit. Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters*. Wien, Graz, Köln, 1989.
30. Kohler, Alfred, Lutz, Heinrich, *Alltag im 16. Jahrhundert. Studien zu Lebensformen in mitteleuropäischen Städten*. München, 1987.
31. Kubinyi, András, *König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn*. Herne, 1998.
32. Lazea, Emil, *Agricultura în Transilvania în secolul al XIV-lea*, în Studii. Revista de

istorie, 17/2, 1964.

33. Lazea, Emil, *Apicultura în Transilvania în secolele XI-XIV*, în Studii. Revista de istorie, 32/3, 1979.
34. Lazea, Emil, *Economia piscicolă și dreptul de pescuit în Transilvania în secolele XI-XIV*, în Studii și Materiale de Istorie Medie, 6, 1973.
35. Matschinegg, Ingrid, Müller, Albert, *Migration - Wanderung - Mobilität in Spätmittelalter und Frühneuzeit*. Eine Auswahlbibliographie. Krems/Donau, 1990.
36. *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Hg. von Bernd Herrmann. Frankfurt/Main, 1993. [și ediția Köln, 2007]
37. Netoliczka, Luise, *Die Tracht der Siebenbürger Deutschen in ihrer Beziehung zu Mittelalter und Neuzeit*, în Deutsche Forschung im Südosten, 1/3, 1942.
38. Ohler, Norbert, *Reisen im Mittelalter*. Düsseldorf, Zürich, 2004.
39. Opll, Ferdinand, *Zeitverständnis und Zeitbegriff im Alltag mittelalterlicher Städte*, în Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. Hg. von Viliam Čičaj und Othmar Pickl. Bratislava, 1998.
40. Pascu, Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*. București, 1954.
41. Petényi, Sándor, *Games and toys in Medieval and Early Modern Hungary*. Krems/Donau, 1994.
42. Petrovics, István, *The Role of Towns in the Defence System of Medieval Hungary*, în La guerre, la violence et les gens au Moyen Âge. Éd. par Philippe Contamine et Olivier Guyotjeannin. Paris, 1996.
43. Popescu, Reta, *Aspecte ale prevenirii și stingerii incendiilor în orașul medieval*, în Pagini din istoria pompierilor. București, 1978.
44. Pounds, Norman J. G., *Hearth & Home. A history of material culture*. Bloomington, Indianapolis, 1989.
45. *Randgruppen der spätmittelalterlichen Gesellschaft. Ein Hand- und Studienbuch*. Hg. von Bernd-Ulrich Hergemöller. Warendorf, 2001.
46. Rohr, Christian, *Ein schmutziges Mittelalter? Hygienische Probleme in mittelalterlichen Städten*. Interdisziplinäres Zentrum für Mittelalterstudien an der Universität Salzburg. 8. Interdisziplinäre Ringvorlesung 'Burg und Stadt im Mittelalter', 2008. [www.uni-salzburg.at/pls/portal/docs/1/562478.PDF, august 2011]
47. Rusu, Adrian Andrei, *Das Leben in den Burgen Siebenbürgens im 13.-14. Jahrhundert*, în Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde, 31/1, 2008.

48. Rusu, Cosmin Cătălin, *Evul Media... Valențele comunicării în Evul Mediu*, în De la primele scrieri până la multimedia. O scurtă istorie a comunicării și mai mult/Des premières écritures au multimédia. Une brève histoire des communications et bien plus... Ed. Laurent Chrzanovski. Alba-Iulia, 2010.
49. Rusu, Cosmin Cătălin, *Iluminatul artificial în Evul Mediu. Transilvania – secolele XI-XVI*, în Mediaevalia Transilvanica, II/1, 1998.
50. Schäfer, Michael, *(All)tägliche Toilette: Vom Kamm bis zum Zahnstocher – Körperpflege im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, în Concilium medii aevi 12, 2009. [<http://cma.gbv.de/z/2009>, februarie 2010]
51. Schödl, Günther, *Ungarns Städtewesen im Spätmittelalter: Zum Deutschen Anteil an Entfaltung und Krise*, în Stadt und Landschaft im Deutschen Osten und in Ostmitteleuropa (Studien zum Deutschtum im Osten, 17). Hg. von Friedhelm Berthold Kaiser und Bernhard Stasiewski. Köln, Wien, 1982.
52. Schubert, Ernst, *Gauner, Dirner und Gelichter in deutschen Städten des Mittelalters*, în Mentalität und Alltag im Spätmittelalter. Hg. von Cord Meckseper und Elisabeth Schraut. Göttingen, ²1991.
53. Schultz, Alwin, *Deutsches Leben im XIV. und XV. Jahrhundert*. 2 Halbbde. Wien, 1892.
54. Schulz, Knut, *Die Freiheit des Bürgers. Städtische Gesellschaft im Hoch- und Spätmittelalter*. Darmstadt, 2008.
55. Schulz, Knut, *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt, 2010.
56. Schütte, Sven, *Spielen und Spielzeug in der Stadt des späten Mittelalters*, în Aus dem Alltag der mittelalterlichen Stadt. Hefte des Focke Museums, nr. 62. Bremen, 1982-1983.
57. *Siebenbürgen auf alten Karten. Lazarus/Tannstetter 1528 – Johannes Honterus 1532 – Wolfgang Lazius 1552/56*. Beiheft. Bearb. von Hans Meschendorf und Otto Mittelstrass. Heidelberg, 1996.
58. Siklósi, Gyula, *Burg und Stadt im mittelalterlichen Ungarn*, în Castrum Bene, 6. Pisek, 1999.
59. *Stadtluft, Hirsebrei und Bettelmönch. Die Stadt um 1300*. Hg. vom Landesdenkmalamt Baden-Württemberg und der Stadt Zürich. Stuttgart, 1992/1993.
60. Szücs, Jenő, *Das Städtewesen in Ungarn im 15.-17. Jahrhundert*, în La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie. Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 53. Budapest, 1963.
61. *Towns in Medieval Hungary*. Ed. by Laszlo Gerevich. Budapest, 1990.

62. Uitz, Erika, *Die Frau in der mittelalterlichen Stadt*. Leipzig, 1988.
63. von Meltzl, Oskar, *Über Gewerbe und Handel der Sachsen im XIV. und XV. Jahrhundert*. Hermannstadt, 1892.
64. Wannewitz, Stephan, *Umweltprobleme städtischer Gewerbe im Spätmittelalter und der Frühen Neuzeit*. [http://www.wannewitz.de/resources/umwelt.html, august 2011]
65. Wetter, Evelin, *Objekt, Überlieferung und Narrativ. Spätmittelalterliche Goldschmiedekunst im historischen Königreich Ungarn*. Ostfildern, 2011.
66. Ziegler, Arne, *Städtische Kommunikationspraxis im Spätmittelalter*. Berlin, 2003.
67. *Zwischen Gotteshaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Hg. von Susanne Rau und Gerd Schwerhoff. Köln, Weimar, Wien, 2004.

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ SPECIALĂ SELECTIVĂ

1. Anghel, Călin, *Evoluția urbanistică a orașului Sebeș*. Alba Iulia, 2011.
2. Bakó, Géza, *Brassó topografiája a XIII.-XIV. században*, în Brassói Lap, III, IX/41 (788), 1977.
3. Băldescu, Irina, *Transilvania medievală. Topografie și norme juridice al cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj*. București, 2012.
4. Beer, Hugo, *Aus Alt-Kronstadt. Kultur und sonstige Kuriosa, Rechtspflege. Ein Mosaik von Sitten, Gebräuchen und besondern Begebenheiten*. Kronstadt, 1938.
5. Beldeanu, Ecaterina, *Reconstituirea atmosferei spirituale a Bașovului medieval pe baza celor mai vechi exemplare de carte străină din Brașov (1470-1530)*, în Valori bibliofile din patrimoniul cultural național, I, 1980.
6. Beșliu Munteanu, Petre, *Cercetări de arheologie medievală în perimetrul orașului Sibiu efectuate în ultimul deceniu*, în Arheologia Medievală, 2, 1998.
7. Beșliu Munteanu, Petre, *Primăria veche din Sibiu. Das alte Rathaus in Hermannstadt*. Sibiu, 2000.
8. Beșliu Munteanu, Petre, *Spitalul medieval din Sibiu*. Sibiu, 2008.
9. *Bibliografia istorică a orașelor din România*. Coord. Vasile Ciobanu și Anda-Lucia Spânu. București, 2007.
10. Blăjan, Mihai, Togan, Gheorghe, *Locuința medievală descoperită la Mediaș*, în Sargeția, XXI-XXIV, 1988-1991.
11. Brote, Florian, *Die gotische Bauplastik Mühlbachs. Ihre Entstehung im europäischen Kontext und ihre Einflüsse in Siebenbürgen*, în Zeitschrift für Siebenbürgische

Landeskunde, 8/1, 1985.

12. Edroiu, Nicolae, *Evoluția și organizarea hotarului orașului Cluj până la sfârșitul secolului XVI*, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia, 2, 1978.
13. Fabini, Hermann, *Gotik in Hermannstadt*. Köln, Wien, 1989.
14. Fabini, Hermann, *Sakrale Baukunst in siebenbürgisch-sächsischen Städten*. Hermannstadt, Heidelberg, 2013.
15. Fabritius, Josef, *Ist Kronstadt eine ungesunde Stadt? Vom hygienisch-statistischen Standpunkt beleuchtet*. Kronstadt, 1887.
16. *Geschichtliches über die Wasserversorgung Hermannstadts*, în Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, nr. 3256, 1884.
17. Goldenberg, Samuil, *Aprovizionarea și politica de prețuri a unor orașe din Transilvania în secolele XVI-XVII*, în Acta Musei Napocensis, XVII, 1980.
18. Goldenberg, Samuil, *Clujul în secolul XVI. Producția și schimbul de mărfuri*. București, 1958.
19. Goldenberg, Samuil, *Die Rolle der siebenbürgisch-sächsischen Städte in den Handelsbeziehungen zur Moldau und zur Walachei im Mittelalter*, în Siebenbürgen als Beispiel europäischen Kulturaustausch. Köln, Wien, 1975.
20. Goldenberg, Samuil, *Urbanizare și mediu înconjurător: cazul orașelor medievale din Transilvania*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie. Cluj Napoca, XVIII, 1975.
21. Göllner, Carl, *Siebenbürgische Städte im Mittelalter*. București, 1971.
22. Greceanu, Eugenia, *Monumente medievale din Mediaș*. București, 1968.
23. Gündisch, Gustav, *Patriciatul din Sibiu în Evul Mediu*, în Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Sibiu, Heidelberg, 2001.
24. Gündisch, Konrad G., '...Natürlichen Geboten zu gehorchen'. *Freiwillige Sozialdisziplinierung am Beispiel mittelalterlicher Zunftordnungen in Siebenbürgen*, în Historia Urbana, VI/1-2, 1998.
25. Gündisch, Konrad G., 'Hauptstädte' in Siebenbürgen, în Hauptstädte zwischen Save, Bosforus und Dnjepr. Geschichte, Funktion, Nationale Symbolkraft. Hg. von Harald Heppner. Wien, Köln, Weimar 1998.
26. Gündisch, Konrad G., *Das mittelalterliche Städtewesen in Siebenbürgen. Entstehung und Entfaltung*, în Die Siebenbürger Sachsen in Geschichte und Gegenwart. Hg. von Hans Rothe. Köln, Weimar, Wien, 1994.
27. Gündisch, Konrad G., *Das Patriziat siebenbürgischer Städte im Mittelalter*. Köln, Weimar, Wien, 1993.

28. Gündisch, Konrad G., *Sistemul urban medieval din Transilvania. Geneză și dezvoltare*, în Orașe și orașeni. Város és városlakók. Coord. Ionuț Costea, Carmen Florea, Pál Judit și Rűsz-Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca, 2006.
29. Herbert, Heinrich, *Gesundheitspflege in Hermannstadt bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 20, 1885.
30. Hochmeister, Martin, *Sibiu - 1790. Primul ghid turistic din România*. Cluj-Napoca, 2006.
31. Huttmann, Arnold, *Măsurι de izolare împotriva ciumei în Brașovul secolului al XVI-lea, premergătoare creării carantinelor*, în Din istoria luptei antiepidemice în România. București, 1972.
32. Iszák, Samuel, *Date preliminare cu privire la istoricul spitalelor medievale din Cluj*, în Din istoria medicinei românești și universale. Sub îngrijirea Prof. V. L. Bologa. București, 1962.
33. Jakab, Elek, *Kolozsvár története*. Első kötet. *Ős-, Ó-, és Középkor (513 Kr. r. – 1540 Kr. u.)*. Buda, 1870; Második kötet. *Újabb kor. Nemzeti fejedelmi korszak (1540-1690)*. Budapest, 1888.
34. Jekelius, Erich, *Die Wasserversorgung der Stadt*, în Das Burzenland, III/1. Brașov, 1928.
35. Kisch, Oskar, *Die wichtigsten Ereignisse aus der Geschichte von Bistritz und des Nösnergaues von der Zeit der Kolonisten-Einwanderung bis zur Gegenwart*. I. 1141-1699. Bistritz, 1926.
36. Kramer, Friedrich, *Bistritz um die Mitte des 16. Jahrhunderts. Auf Grund eines Rechnungsbuches für die Jahre 1547 bis 1553*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 21/1, 1887.
37. Krasser, Harald, *Spectacole oficiale de burg și jocurile de carnaval ale breslelor săsești din Transilvania*, în Studii și Cercetări de Istoria Artei, X/2, 1963.
38. Lang, Grete, *Die Nationalitätenkämpfe in Klausenburg im ausgehenden Mittelalter. Die Entdeutschung einer mittelalterlichen Stadt des Südostens*. München, 1941.
39. Leonhardt, Kurt, Eberle, Waltraut, Frank, Gabriele, *Schäßburg. Bauaufnahme einer mittelalterlichen Stadt*. Hermannstadt, 2009.
40. Lindner, Gustav, *Das Feuerlöschwesen der königlichen freien Stadt Hermannstadt*. Hermannstadt, 1875.
41. Lukács, József, *Apa Clujului*, în Apostrof. Revistă a Uniunii Scriitorilor, anul XXIII, 2012, nr. 7 (266).
42. Lupescu Makó, Mária, *Material Culture in the Mirror of the Testaments. The Art of the Home in Cluj in the First Half of the Sixteenth Century*, în Colloquia. Jurnal of Central

European History, XIII/1-2, 2006.

43. Machat, Christoph, *Zunftwesen und Baukunst Siebenbürgens im Mittelalter*, în Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde, 1/2, 1978.
44. Mândrescu, Gheorghe, *Arhitectura în stil Renaștere la Bistrița*. Cluj-Napoca, 1999.
45. Manolescu, Radu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*. București, 1965.
46. Miklósi-Sikes, Csaba, *Kolozsvár bástyái és városvonalai. Adat a középkori Kolozsvár katonai jellegű építkezéseihez*, în Művészettörténeti Értesítő, 50, 3-4, 2001.
47. Mitran, Gheorghe, *Arta aurarilor în Transilvania (sec. XIV-XIX)*. Brașov, 2003.
48. Mitran, Gheorghe, *Cositorul transilvănean. Gotic – Renaștere – Baroc*. Brașov, 2002.
49. Moldt, Dirk, *Deutsche Stadtrechte im mittelalterlichen Siebenbürgen. Korporationsrechte – Sachsenspiegelrecht – Bergrecht*. Köln, Weimar, Wien, 2009.
50. Monoranu, Octav, Emandi, Emil I., *Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Bistrița și ținutul Sucevei în evul mediu*, în Suceava. Anuarul Muzeului Județean, V, 1978.
51. Mureșan, Alexe, *Câteva date privind asigurarea rezervelor de cereale în cetatea medievală a Sighișoarei*, în Revista Muzeelor, II/1, 1965.
52. Negulici, Dorina, *Meșteșuguri în Brașovul medieval*, în Cumidava, 14, 1989.
53. Negulici, Dorina, Ștefănescu, Radu, *Contribuții la cunoașterea activității medico-farmaceutice la Brașov în evul mediu*. Brașov, 2002.
54. Niedermaier, Paul, *Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvănene din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea*, în Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română, I. București, 1976.
55. Niedermaier, Paul, *Die mittelalterliche Städtebau in Siebenbürgen, im Banat und Kreischgebiet. I. Die Entwicklung vom Anbeginn bis 1241*. Heidelberg, 1996.
56. Niedermaier, Paul, *Evoluția rețelei de orașe în Transilvania medievală*, în Historia Urbana, I/1, 1993.
57. Niedermaier, Paul, *Hermannstadt in Beschreibungen des 16.-18. Jahrhunderts*, în Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 22/2, 1979.
58. Niedermaier, Paul, *Raportul dintre comerț, meșteșuguri și agricultură în economia orașelor medievale din Transilvania*, în Historia Urbana, VI/1-2, 1998.
59. Niedermaier, Paul, *Siebenbürgische Städte. Forschungen zur städtebaulichen und architektonischen Entwicklung von Handwerksorten zwischen dem 12. und 16. Jahrhundert*. Bukarest, Köln, Weimar, 1979.
60. Niedermaier, Paul, *Städtebau im Mittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet*

- (1242-1347). Köln, Weimar, Wien, 2002.
61. Niedermaier, Paul, *Städtebau im Spätmittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (1348-1541)*. Köln, Weimar, Wien, 2004.
62. Niedermaier, Paul, *Zur Bevölkerungsgeschichte und -bewegung im Mittelalterlichen Siebenbürgen*, în Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 29/1, 1986.
63. Nistor, Minerva, *Producția și negoțul cu fernerie, arme de foc, clopote și mojară ale Brașovului în secolele XV-XVIII*, în Cumidava, XII/2, 1983.
64. Nussbächer, Gernot, *Contribuții la istoria administrației orașului Brașov în perioada medievală (secolele XIII-XVI)*, în Historia Urbana, II/1, 1994.
65. Nussbächer, Gernot, *Documente și știri documentare privind meșteșugurile din Sighișoara în secolul al XV-lea*, în Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal. Arheologie-Istorie, 14, 1969.
66. Nussbächer, Gernot, *Epidemii de ciumă la Sighișoara în secolele XVI-XVII: consecințe demografice*, în Revista istorică, 3/3-4, 1992.
67. Pakucs, Mária, *Behavior Control in Sibiu in the 16th Century between Norm and Practice*, în Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui. București, 2005.
68. Pakucs, Mária, *The Trade of Sibiu in the Sixteenth Century on the Basis of the Customs Registers of 1540 and 1550*, în Annual of Medieval Studies at CEU 1997-1998. Ed. by Katalin Szende. Budapest, 1999.
69. Pancratz, Arnold, *Die Gassennamen Hermannstadts. Ein Kulturbild*. Hermannstadt, 1935.
70. Pascu, Ioan Fedor, *Casa cu Cerb. O istorie succintă a celui mai important monument civil din Sighișoara*, în In Memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european. Coord. Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate și Corneliu Gaiu. Cluj-Napoca, 2003.
71. Philippi, Maja, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer siebenbürgischen Stadt im Mittelalter*. Bukarest, 1986.
72. Philippi, Maja, *Steinmetzen, Maler und Bildschnitzer in Kronstadt in der zweiten Hälfte des 15. und der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, în Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 26/2, 1983.
73. Philippi, Maja, *Structura socială a Brașovului în Evul Mediu*, în Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Sibiu, Heidelberg, 2001.
74. Pop, Viorica, *Piese de interior orășenesc transilvănean din secolele XV-XVIII (mobilier-*

- covoare), în Acta Musei Napocensis, 18, 1981.
75. Popa, Corina, *Locuințe și reședințe în cetatea Sighișoara*, în Historia Urbana, VI/1-2, 1998.
76. Popa, Klaus, *Zunfturkunden als Spiegelbild städtischen Lebens. Das Beispiel Kronstadt*, în Historia Urbana, VI/1-2, 1998.
77. Popa, Radu, Baltag, Gheorghe, *Documente de cultură materială orășenească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, în Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie, XXXI/1, 1980.
78. Racz, Erich, *Die siebenbürgisch-sächsischen Strassennamen als Quelle der Kulturgeschichte. Ein Beitrag zum siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuch*. Phil. Diss. Der Univ. Cluj/Klausenburg, Rumänien. Sibiu-Hermannstadt, 1934.
79. Rădulescu, Gabriela, *Bistrița. O istorie urbană. Orașul medieval*. Bistrița, 2009.
80. Reissenberger, Ludwig, *Überreste der Gothik und Renaissance an Profanbauten in Hermannstadt*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 21/3, 1887.
81. Roman, Toma-Cosmin, *Sibiul între siguranță și incertitudine, în zorii epocii moderne (1528-1549)*. Sibiu, 2007.
82. Römer, Julius, *Was für Gewürze und was für Obst kannten die Kronstädter im 16. Jahrhundert*, în Kronstädter Zeitung, nr. 68, 1918.
83. Rösler, Rudolf, *Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens. Älteres Zunftwesen in Hermannstadt bis zum Jahre 1526*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 38/3, 1912.
84. Rus, Valer, *Pentru o scurtă istorie a denumirilor străzilor din cetatea Brașov*, în Historia Urbana, IX/1-2, 2001.
85. Rusu, Adrian Andrei, *De la cetate la oraș: cazul Clujului medieval*, în Orașe și orașeni. Város és városlakók. Coord. Ionuț Costea, Carmen Florea, Pál Judit și Rűsz-Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca, 2006.
86. Rusu, Adrian Andrei, *Locuirea târzie în interiorul Cetății Rășnovului*, în Concepte și tehnici de restaurare. Focșani, 26-29 mai 1999. București, 2000.
87. Rusu, Cosmin Cătălin, Gergely, Balázs, *Cimitirul medieval din Piața Unirii – Cluj*, în Acta Musei Napocensis, 41-44, 2004-2007.
88. Rűsz-Fogarasi, Enikő, *Câteva aspecte privind atitudinea față de săraci, înainte și după Reforma religioasă la Cluj*, în Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Iași, 2006.
89. Rűsz-Fogarasi, Enikő, *Habitat, alimentație, meserii*, în Istoria Transilvaniei. II. De la

- 1541 până la 1711. Coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nögler și Magyari András. Cluj-Napoca, 2005.
90. Rüz-Fogarasi, Enikő, *Statutul juridic al femeii în familiile burgheze din Clujul secolului al XVI-lea*, în Caiete de antropologie istorică. UBB Cluj-Napoca, 2/1, 2003.
91. Schmidt, Wilhelm, *Hermannstadt's Gewerbe und Handel unter König Mathias Corvinus (1458-1490)*, în Der sächsische Hausfreund, XXXV, Kronstadt, 1873.
92. Schmidt, Wilhelm, *Historische Splitter. Hermannstadt's kirchliches Leben zu König Matthias Korvinus Zeiten*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 15, 1880.
93. Schuller, Richard, *Wolfgang Forster. Bistritzer Stadtgeschichten aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts*, în Schäßburger Gymnasial-Programm, 1889/90.
94. Schuster, Fritz, *Die alten deutschen Gassennamen Kronstadts*, în Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 62/4, 1939.
95. Sedler, Irmgard, *Zunftzeichen und ihr Wert als Historische Bildquelle*, în Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 29/1, 1986.
96. Sigerius, Emil, *Chronik der Stadt Hermannstadt, 1100-1929*. Hermannstadt, 1930. [și ediția în limba română Sigerius, Emil, *Cronica orașului Sibiu, 1100-1929*. Sibiu, 1997]
97. Stoob, Heinz, *Die mittelalterliche Städtebildung im Karpatenbogen*, în Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa. Städteforschung A/4. Hg. von Heinz Stoob. Köln, Wien 1977.
98. Tănase, Michel, *Mediașul la începuturile sale economico-urbane: de la meșteșuguri la bresle, fără a uita 'măierimea'*, în Historia Urbana, VI/1-2, 1998.
99. Tănase, Michel, *Piața orașului Mediaș: un exemplu tipic de piață 'evolutivă'*, în Historia urbana, II/1, 1994.
100. Teutsch, Friedrich, *Aus dem sächsischen Leben vornehmlich Hermannstadt's am Ende des 15. Jahrhunderts*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 14/1, 1877.
101. Țiplic, Ioan Marian, *Breslele producătorilor de arme din Sibiu, Brașov și Cluj. Secolele XIV-XVI*. Sibiu, 2001.
102. von Herrmann, George Michael Gottlieb, *Das alte Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800*. Hg. von Bernhard Heigl und Thomas Şindilariu. Köln, Weimar, Wien, 2010.
103. Wittstock, Heinrich, *Bistritz in der Mitte des sechzehnten Jahrhunderts*, în Magazin

für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens.
Kronstadt, 2, 1861.